

સાધના-માર્ગનો સક્રિય શુભારંભ

અર્થાત્

દેશ વિરતી ધર્મ (બાર વ્રતો)

□ લેખક : સાધ્વી શ્રી સ્વયંપ્રભાશ્રીજી, કલ્પલતાશ્રીજી

પરમ તારક શ્રી વીતરાગ પરમાત્માએ આત્માના કલ્યાણની સાધનાનો - સ્વ - સ્વરૂપપ્રાપ્તિનો માર્ગ દર્શાવતાં કહ્યું છે કે, “હે ભવ્ય જીવ! તારી મુક્તિ તારા જ હાથમાં છે. મુક્તિ કોઈની આપી મળતી નથી અને કોઈનાથી મુક્તિ આપી શકાય જ નહીં.” અર્થાત્ આત્મકલ્યાણનો માર્ગ આત્મ-પુરુષાર્થનો [self-efforts] છે. આવો પુરુષાર્થ ત્યારે જ શક્ય બને છે કે જ્યારે આત્મામાં પરિણતી આવે. પરિણતી વગરની પ્રવૃત્તિ સ્વયં-સંચાલિત યંત્રની પ્રવૃત્તિ જેવી નિર્જીવ પ્રવૃત્તિ જ સાબિત થાય. સાચી પરિણતી આવી ત્યારે જ કહેવાય કે જ્યારે તદનરૂપ પ્રવૃત્તિ આવે. એવી પરણતી ક્યારે અને કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય?

આપણો, દરેક જીવાત્મા અનાદિ અનંતકાળથી કર્મના બંધનોથી બંધાયેલો છે. આવા સતત [contineous] બંધનોના કારણે આત્માની પરક્રીય પદાર્થો પ્રતિની પ્રીતિ (attachment) અને તદનુરૂપ પ્રવૃત્તિ સાહજિક [Natural] બની ગઈ હોય એવો આભાસ [illusion] ઉત્પન્ન થાય છે પરંતુ વાસ્તવિકતા [reality] આ આભાસનું કારણ છે - આત્માનું પોતાની શક્તિઓ અને સ્વરૂપ વિશેનું અજ્ઞાન આમાં સમ્યક્ દર્શન અને સમ્યક્ જ્ઞાનની ચર્કાચિત્ પ્રાપ્તિ થતાં અજ્ઞાન, દૂર થાય છે. આ અજ્ઞાન દૂર થતાં આત્માનું અસલી સ્વરૂપ તથા શક્તિઓનું આપણને “યથાવત્” જ્ઞાન થાય છે. પણ, આવું જ્ઞાન થવા માત્રથી આત્માનું કલ્યાણ શક્ય નથી. જેવી રીતે કોઈ પણ રૂ. ૧,૦૦૦ રૂપિયાની નોટ ઓળખી શકે છે પણ રૂ. ૧,૦૦૦ રૂપિયાની નોટ કમાવવા કે મેળવવા માટે આવડત, પુરુષાર્થ અને પ્રારબ્ધ આ ત્રણેનો સંયોગ થવો જરૂરી છે, તેવી જ રીતે મોક્ષ માર્ગની સંપૂર્ણ આરાધના કરવા માટે સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર્યની આવશ્યકતા અનિવાર્ય છે. સમ્યક્ દર્શન અને સમ્યક્ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી માનસિક કે વૈચારિક પરણતી પ્રાપ્ત થાય છે પણ આ પરિણતી પૂર્ણ ત્યારે જ બને કે જ્યારે તે પ્રવૃત્તિમાં પરિણમે - અર્થાત્ સમયક્ ચારિત્ર્યનું પાલન થાય કે પ્રાપ્તિ થાય.

આવી પરિણતી સક્રિય પ્રયત્નોથી જ સાધ્ય બને છે. આ પ્રયત્નોની પરંપરા પૂર્ણ ત્યારે જ બને કે જ્યારે આત્મા સર્વ-વિરતીપાણું પ્રાપ્ત કરે અથવા એ પ્રાપ્ત કરવા પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થાય. સર્વ - વિરતીપાણું એટલે સંસારની સર્વ પ્રકારની બાહ્ય પ્રવૃત્તિથી નિવૃત્ત થવાય તે માટે સ્વીકારેલી સ્વેચ્છાપૂર્વકની મર્યાદાઓ. આવી સ્વેચ્છિક મર્યાદા સ્વીકારવાની જેમની શક્તિ અને/અથવા ભાવના

નથી તેવા આત્માઓનું શું? શું આવા આત્માઓનું આત્મ - કલ્યાણનું અભિયાન અટકી જાય? ના; પરમ ઉપકારક શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાને અંશતઃ (Partially) અનુસરવાથી પણ આત્મોન્નતિ અટકતી નથી જ. આવી મર્યાદિત શક્તિવાળા જીવો માટે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માએ દેશવિરતીનો [શ્રાવક ધર્મનો] માર્ગ ચીંધ્યો છે. મર્યાદિત ભાવના અને શક્તિવાળા જીવો માટે સર્વજ્ઞ ભગવંતોએ ૧૨ વ્રતો અંગીકાર કરવાની આજ્ઞા ફરમાવી છે. આ બાર વ્રતો આ પ્રમાણે છે :

(૧) સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત, (૨) સ્થૂલ મુખાવાદ વિરમણ વ્રત, (૩) સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત, (૪) સ્થૂલ મૈથુન વિરમણ વ્રત, (૫) સ્થૂલ પરિગ્રહ વિરમણ વ્રત, (૬) દિક્ - પરિમણ વિરમણ વ્રત, (૭) ભોગોપભોગ વિરમણ વ્રત, (૮) અનર્થ દંડ વિરમણ વ્રત, (૯) સામાયિક વ્રત, (૧૦) દેશાવગાસિક વ્રત, (૧૧) પૌષ્ઠોપવાસ વ્રત, (૧૨) અતિથિ સંવિભાગ વ્રત.

હવે આપણે આ ૧૨ વ્રતોનો વિગતવાર વિચાર કરી સમજીએ :-

(૧) સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત :

પ્રાણાતિપાત એટલે પ્રમાદવશતાના કારણે થયેલી હિંસા. આ હિંસા બે પ્રકારની હોય છે. (A) સ્થૂલ હિંસા (B) સૂક્ષ્મ હિંસા. માનવી જ્યાં સુધી સંસારમાં રહે છે અર્થાત્ ગૃહસ્થાવસ્થામાં હોય છે ત્યાં સુધી સૂક્ષ્મ હિંસાનો ત્યાગ તેનાથી થઈ શકતો નથી. સ્થૂલ હિંસા એટલે બે ઈન્દ્રિયો ધરાવતાં જીવોથી માંડી ત્રસકાયના સર્વજીવોની થતી જે હિંસા એનું નામ સ્થૂલ હિંસા. આ વ્રત સ્વીકાર્યા પછી ગૃહસ્થ ઘોર આરંભ સમારંભવાળા તથા જેમાં ત્રસકાયના જીવોની પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ હિંસા થતી હોય તેવા વ્યાપાર ઉદ્યોગનો ત્યાગ કરે અને તેમાં ભાગ ન લે. દરેક વસ્તુ લેવા - મૂકવામાં જ્યારણ - પ્રયત્નપૂર્વકની એવી કાળજી રાખે કે જેના કારણે હિંસા ન થાય. પોતે પાળેલા ઢોર અને જનવરોને ત્રાસ ન થાય તેવી રીતે પશુઓ પાસેથી કામ લે. પોતાના આશ્રિત વર્ગનું મન દુઃખ થાય નહીં. તેના માટે સતત પ્રયત્નશીલ રહે. પોતાના આહાર - વિહારમાં શક્ય તમામ રીતે હિંસાથી દૂર રહેવા જગૃત પ્રયાસ કરે. આ વ્રતના પાંચ અતિચારો પૂજ્યપાદ હરિભદ્ર સૂ. મહારાજે આ પ્રમાણે વર્ણવ્યા છે : (૧) બાંધવું, (૨) તાડન કરવું, (૩) શરીરને છેદવું (૪) અતિ ભાર ભરવો અને (૫) અન્ન પાનનો અટકાવ કરવો.

(૨) સ્થૂલ મુખાવાદ વિરમણ વ્રત : જે વસ્તુ, પદાર્થ કે તત્ત્વ

જે સ્વરૂપમાં હોય તે પ્રમાણે એટલે કે “યથાવત્” ન કહેતાં કોઈ પણ કારણથી કે કોઈ પણ હેતુથી અસત્ય ભાષણ કરવું તેનું નામ મુષાવાદ. આ પ્રકારના મુષાવાદથી સર્વ - વિરતીધારી જ પર રહી શકે પરંતુ શ્રાવક અથવા ગૃહસ્થાવસ્થામાં રહેનાર જીવે સ્થૂલ મુષાવાદનો ત્યાગ કરવો રહ્યો. આવા સ્થૂળ મુષાવાદનાં પાંચ અતિચારો-ક્ષતિઓ શાસ્ત્રકારોએ બતાવી છે: (૧) મિથ્યા ઉપદેશ, ખોટો ઉપદેશ આપવો કે ખોટી પ્રશ્નપૂછા કરવી. એકાંતવાદી વચન બોલવું. (૨) રહસ્યાભ્યાસ્યાન, પોતે કે બીજા કોઈએ પણ એકાંતમાં (ગુપ્ત રીતે) કરેલી પ્રવૃત્તિનું રહસ્યોદઘાટન કરવું. (૩) કૂટલેખન, કોઈ પણ પ્રકારના ખોટા દસ્તાવેજો કે કાગળો તૈયાર કરવા. (૪) થાપણ ઓળવવી. કોઈની પણ અનામત પૈસાની કે અન્ય કોઈ પણ પ્રકારની થાપણ ઓળવવી. (૫) સ્વદારા મંત્રભેદ એટલે પોતાની સ્ત્રી કે બીજાના રહસ્યો ખોલવા કે જાહેર કરવા.

આ ઉપરાંત ખોટા તોલ - માપનો ઉપયોગ કરવો, કર - ચોરી કરવી વિ. પ્રવૃત્તિથી દૂર રહેવું.

(૩) સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત: જે ચીજ પોતાની હોય નહીં તે લેવી. આણકકનું લેવું અથવા કોઈ પણ ચીજ વસ્તુ તેના માલિકની રજા લીધા સિવાય લેવી, મેળવવી કે સંગ્રહ કરવો તેનું નામ અદત્તાદાન. આવા અદત્તાદાનથી દૂર રહેવું. ગૃહસ્થ માટે શક્ય નથી. તેથી ગૃહસ્થે સ્થૂલ અદત્તાદાનથી દૂર રહેવું. આવા સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રતમાં નીચે જણાવેલા પાંચ ભયસ્થાનો કે આચરણની ક્ષતિઓથી સુસોએ દૂર રહેવું.

(૧) ચોરને મદદ આપવી અથવા અમુક સ્થળે ચોરી કરવા કહેવું, (૨) ચોરીયાઉ વસ્તુ ખરીદવી કે સંઘરવી, (૩) જે રાજ્યમાં રહેતા હોઈએ તે રાજ્યની વૈધાનિક (કાયદાની) વ્યવસ્થાથી વિરુદ્ધ વર્તન કરવું, (૪) કોઈ પણ ચીજ વસ્તુઓના આદાન - પ્રદાનમાં ઓછું આપવું, વધારે લેવું કે ખોટા માપ-તોલ વાપરવા, (૫) હલકી વસ્તુ આપી વધુ મૂલ્ય લેવું કે સારી વસ્તુ કહી ખરાબ વસ્તુ આપવી.

(૪) સ્થૂલ અબ્રહ્મચર્ય વ્રત: (સ્વદારા સંતોષ) મન, વચન, કાયાથી વિષયની અનુભુતિ કે અભિવ્યક્તિથી પર-દૂર રહેવું તેનું નામ મૈથુન વિરમણ વ્રત. કામાવેગનું આવું નિયમન ગૃહસ્થાવસ્થામાં રહેનાર વ્યક્તિ માટે શક્ય નથી. આમ છતાં હકીકત અથવા શ્રેયકારક તો એ જ છે કે, વિષયવૃત્તિ-કામાવેગનું નિયમન-સંયમ કરવામાં આવે. આ હેતુને ‘આચરણાત્મકરૂપે ગૃહસ્થ આચરી શકે તે માટે ગૃહસ્થે પોતાની પત્ની પૂરતી જ કામ-પ્રવૃત્તિને સિમિત રાખવી અર્થાત સ્વ-દારામાં જ સંતોષ માનવો. આ વ્રતમાં જે વર્ગ્ય પ્રવૃત્તિ છે, તે આ પ્રમાણેની છે: (૧) બીજાના વિવાહ-લગ્ન વિ. કરાવી આપવા કે એવી પ્રવૃત્તિમાં સવિશેષ રસ લેવો. (૨) કોઈ પણ સ્ત્રીને “રખાત” તરીકે રાખવી અને તેની સાથે અયોગ્ય સંબંધ બાંધવો. (૩) પર-સ્ત્રી, અવિવાહીત સ્ત્રી કે વેશ્યા સાથે વ્યભિચાર સેવવો કે

તે હેતુથી અયોગ્ય સંબંધ બાંધવો. (૪) આપ્રાકૃતિક મૈથુન સેવવું. (૫) કામ-ભોગ સંબંધમાં વધારે આસક્તિ રાખવી કે અતિ-સંભોગ કરવો.

(૫) સ્થૂલ પરિગ્રહ વિરમણ વ્રત : કોઈ પણ પદાર્થ પ્રતિનો મમત્વભાવ હોવો તેનું નામ પરિગ્રહ. મમત્વભાવનો સર્વથા ત્યાગ કરવો સંસારી માટે શક્ય નથી. સંસારી ગૃહસ્થ પોતાની આજીવકાર્ય તથા આશ્રિતોના ભરણપોષણ તેમજ તેના સાંસારિક વ્યવહારને ચલાવવા જરૂર પૂરતું ધન યોગ્ય રીતે કમાય અને ધન-સંપત્તિના માલિક કે દાસ તરીકે ન રહેતા તેના સંરક્ષક તરીકે રહે એનું નામ સ્થૂલ પરિગ્રહ વિરમણવ્રત. આવા સ્થૂલ પરિગ્રહ વિરમણના વ્રતના પાલનમાં નીચે જણાવેલા પદાર્થો પરના સ્વામિત્વ હક્કનું નિયમન કરવું: (૧) હીરા, માણેક, ઝવેરાત, સુવર્ણ વિ.ના સિક્કા, (૨) સર્વ જાતના ધાન્ય (૩) અલંકાર અને વગર ઘડેલું સુવર્ણ (૪) જમીન, ગામ, શહેર ઉદ્યાન (૫) અલંકાર અને વગર ઘડેલું રૂપું (૬) મહેલ, ઘર-હાટ, દુકાન, વખાર વિ. (૭) નોકર, દાસ, વિ. (૮) ગાય, ભેંસ, હાથી, ઘોડા તથા અન્ય વાહનો વિગેરે અને (૯) ગૃહ-વ્યવહારને ઉપયોગી અન્ય તમામ ચીજ-વસ્તુઓ.

આ નવ પ્રકારના સ્વામિત્વમાં આ વિશ્વની સર્વ વસ્તુઓનો લગભગ સમાવેશ થઈ જાય છે.

જીવ જ્યાં સુધી આ સંસારમાં છે - કર્મબદ્ધ છે ત્યાં સુધી આ બધી ચીજ-વસ્તુઓની એક યા અન્ય રીતે અથવા પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે ઓછા-વધતા પ્રમાણમાં જરૂરિયાત રહે છે અને રહેવાની આમ છતાં શાસ્ત્રકારોએ આ બધી વસ્તુઓ પરના મમત્વભાવને ‘પરિગ્રહ’ કહ્યો છે. જ્યાં મમત્વભાવ આવ્યો ત્યાં મનના પરિણામે અશુદ્ધ થવાના, એવા અશુદ્ધિના સવિશેષ કોઈ ખાસ નિમિત્તો ન મળે એ માટે આ બધી વસ્તુઓનો પરિગ્રહ ન કરવો જોઈએ. આત્માના માટે આ હિતાવહ (advisable or beneficial) છે એમ શાસ્ત્રકારોએ ફરમાવ્યું છે. ન છૂટકે જીવન વ્યતિત કરવા કે ટકાવવા જે વસ્તુઓની અનિવાર્ય આવશ્યકતા ઉભી થાય તે વસ્તુનો ઉપયોગ સ્વામીભાવથી ન કરતાં સાક્ષીભાવે કરવો જેથી કરીને કર્મનો બંધ થાય તો પણ સર્વથા સ્વલ્પ થાય. આવી પરિણતી ક્રમશઃ કેળવાય એ માટે શ્રાવક-ધર્મનું પાલન કરનાર વ્યક્તિ પરિગ્રહનું પરિમાણ-પ્રમાણ નક્કી કરે એ ઈચ્છનીય છે.

(૬) દિક્-પરિમાણ વિરમણ વ્રત : માનસશાસ્ત્રીઓ આજે, અબજોના ખર્ચ અને અનેકાનેક પ્રયોગો પછી પણ માનવ-મનના રહસ્યોને પામી શક્યા નથી. માનવ-મન સંબંધીની તેમની શોધો અને ઉપાયો અનુક્રમે સિમિત તથા અધૂરા છે. સર્વજ્ઞ ભગવંતોએ પોતાના અતીન્દ્રીય જ્ઞાનબળથી માનવને માંકડા (વાનર) જેવો બનાવનાર મનની તોફાની વૃત્તિઓનો તાગ સ્પષ્ટપણે મેળવી લીધો હતો. આથી જ શાસ્ત્રકારોએ ‘મનોનિગ્રહ’ પર સવિશેષપણે સર્વ સ્થળોએ ભાર મૂક્યો છે.

માનવના પોતાના સાધન કે સંપત્તિ, મર્યાદિત કે અપૂરતા હોવા છતાં તે પોતાના મનમાં “સોનાની લાંકા હોય તો તેનો સ્વામિ બનવાના સ્વપ્ન સેવતો થઈ જાય છે.”

એવી જ રીતે પુણ્યના થોડા માનવીની પાસે સંપત્તિ અને સાધનની કમી ન હોય તો કાર્યવ્યસ્તતાના કારણે કે શારીરિક અશક્તિ-ઓના કારણે પણ આવો માનવ પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી સંપત્તિ કે સાધનોનો ઉપયોગ કે ઉપભોગ કરવામાં અસમર્થ બને છે.

આવી વાસ્તવિકતાઓ, માનવ પોતાના જીવનમાં પ્રત્યક્ષ રીતે અનુભવતો હોવા છતાં પોતાના મનની કે શારીરિક પ્રવૃત્તિઓ તો ઠીક પણ શરીરની એકદેશીય પ્રવૃત્તિ જેવા પરિભ્રમણની સ્વનિમિત્ત મર્યાદા સ્વેચ્છાએ સ્વીકારવા આનાકાની કરી, મનની મહેલાતો રચી આત્મવંચક આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે.

જીવની આવી અમર્યાદિત મનોવૃત્તિ અને તદ્દજન્ય પ્રવૃત્તિ કે પરિણામો પાપના બંધનું કારણ બને છે. આ સત્યથી માનવ જાગૃત રહે એ હેતુથી શ્રાવકના ૧૨ વ્રતોમાં આ છઠ્ઠા દિક્-પરિમાણ વિરમણ વ્રતનું આચરણાત્મક વિધાન ઉપકારી શાસ્ત્રકારોએ કર્યું છે.

આ વ્રત ગ્રહણ કરનાર વ્યક્તિ દરેક દિશાનું પોતાનું આવાગમન (યાતાયાત) મર્યાદિત કરે છે. આ દિશાઓમાં ઉર્ધ્વલોક અને અધોલોકની પોતાની પ્રવૃત્તિ અને મુસાફરીની મર્યાદા પણ બાંધે છે. આ મર્યાદા સાથે આવન-જાવનમાં ઉપયોગમાં આવતા વાહનોના પ્રકાર અને સંખ્યાની મર્યાદા પણ સ્વીકારી શકાય છે.

આ રીતે સ્વેચ્છાએ મર્યાદા સ્વીકાર કરવાથી માનવી “મનોનિગ્રહ”ની પ્રવૃત્તિથી પોતાના કર્મના બન્ધના દ્વારનું આંશિક [Partial] નિયંત્રણનો સક્રિય પ્રયત્ન કરે છે.

(૭) ભોગોપભોગ વિરમણ વ્રત:

આ વ્રત દ્વારા શ્રાવક પોતાની માનસિક, વાચિક અને ખાસ કરીને શારીરિક સુખાકારી સગવડ તથા આનંદ-પ્રમોદના સાધનોના ઉપયોગની મર્યાદાનો સ્વીકાર કરે છે.

(૮) અનર્થદંડ વિરમણ વ્રત:

જે કોઈ પણ વિચાર કે પ્રવૃત્તિ સાથે માનવને પોતાને લાગતું વળગતું નથી અથવા જે સુખ-સગવડ તેની પોતાની ઉપલબ્ધિની સીમામાં આવતા નથી તેના વિષે પણ અનુપયોગી વિચારણા કે પ્રવૃત્તિ કરવાની માનવ મનની વૃત્તિઓનું નિયમન કરવામાં આ વ્રત અતિ ઉપયોગી નીવડે છે.

આ વ્રતનો સ્વીકાર કરવાથી શ્રાવક નિવારી શકાય છતાં, તેના નિવારણના નિર્ણયના અભાવથી જે કર્મબંધ કરે છે તેમાંથી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે.

(૯) સામાયિક વ્રત:

આ વ્રતના સ્વીકારથી શ્રાવક પોતાની પરિણતી અને પ્રવૃત્તિને સમતાયુક્ત બનાવવા પ્રયત્નશીલ બને છે. એની સાથે એ પણ સમજવું રહ્યું કે શ્રાવક જ્યારે સામાયિક લે છે ત્યારે તે બે ઘડી અર્થાત્ ૪૮ મિનિટ સુધી સાધુ-શ્રમણ જેવી જ આચરણ કરવા પ્રયત્નવાન રહે. બીજા શબ્દમાં સામાયિક સાધુ-ધર્મના પાલનની પ્રયોગાત્મક તૈયારી છે.

(૧૦) દેશાવગાસિક વ્રત:

આ વ્રતના સ્વીકાર સાથે શ્રાવક પોતાની રોજની વ્યક્તિગત જરૂરિયાતો પર ‘જયણપૂર્વક’નું નિયંત્રણ સ્વીકારે છે એટલું જ નહીં પણ, દરરોજ સવારના આ જરૂરિયાતોની ધારણા કરે છે અને સાંજના

પ્રતિક્ષણના સમયે આ ધારણાનું બરોબર પાલન થયું છે કે નહીં તેના લેખા-જોખા કરે છે.

આવી રોજની તેની લૈયકિતક આવશ્યકતાઓમાં વ્રતધારી શ્રાવક સચિત્ત-અચિત્તનો વિવેક, ખાવાની ચીજોની સંખ્યાની મર્યાદા સ્વીકૃતિ, વિગઈઓનો વિવેક, સુવા, બેસવા, ઉઠવા વિ.માં ઉપયોગમાં લેવાના સાધનોની મર્યાદા જેવા બીજા નિયમોનો સમાવેશ થાય છે.

(૧૧) પૌષધોપવાસ વ્રત:

પૌષધવ્રતની સીધી સાદી વ્યાખ્યા કરીએ તો એમ કહેવાય કે, ઓછામાં ઓછા ૧૨ કલાક-એક દિવસ કે અહોરાત્રી પૌષધમાં ૨૪ કલાક માટે સાધુ-શ્રમણ જેવું જીવન જીવવાની અર્થાત્ સાધક ભાવથી સર્વ પ્રકારની બાહ્ય (ગૃહસ્થ ધર્મની) પ્રવૃત્તિમાંથી નિવૃત્તિ લઈ આત્મ-સાધક વૃત્તિનો આચરણાત્મક આચરણા યુક્ત પ્રયોગ.

ઉપવાસના તપથી દેહ અને શરીરની બાહ્ય તથા આંતરિક વૃત્તિઓનું નિયંત્રણ કરવાનો પ્રયત્ન.

(૧૨) અતિથિ સંવિભાગ વ્રત:

આ વ્રતના પાલન માટે શ્રાવકે અહોરાત્રી પૌષધ દ્વારા સાધુ-શ્રમણ જીવનની ૨૪ ટકા પૂરતી સ્વાનુભૂતિ કરવાની રહે છે. આ સ્વાનુભૂતિએ સંસ્કારનું સ્વરૂપ લીધું છે કે નહીં તેની પરીક્ષા બીજા દિવસે થાય છે. કારણ કે, આ અહોરાત્રિના સાધક જીવન વ્યતિત કર્યા પછી શ્રાવક ઘરમાં પાછો જાય છે. સાંસારિક આધી-વ્યાધિ, ઉપાધી અને સાંસારિક મોહમાયા તથા રાગ-દ્વેષયુક્ત વાતાવરણમાં પણ “એકાસણા” ના તપની તથા સુપાત્ર દાનની ભાવના બનાવી રાખવી પડે છે. આ પછી પણ પાછું “ચૌવિહાર”નું પચકખાણ કરી શારીરિક સુખનો અને વિશેષ કરીને ખાનપાનનો સ્વૈચ્છિક ત્યાગ કરવાનો રહે છે.

આ પ્રક્રિયાનું મનોવૈજ્ઞાનિક તથા શરીરશાસ્ત્ર અને માનવીય વ્યવહારના (Human behaviour) આધારે વિશ્લેષણ કરીએ તો ખ્યાલ આવે કે આપણી (જેન) ક્રિયાઓ, વ્રત-નિયમો તથા તપમાં વૈજ્ઞાનિક (scientific realities) તથાનો કેવો વ્યવસ્થિત છતાં શ્રેય-સાધક ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આ વિશ્લેષણથી આ લેખ સવિશેષ લાંબો થાય એ કારણથી અહીં આટલો નિદેશ (Indication or Pointer) જ પાર્યાપ્ત (suffic) છે.

અંતમાં શ્રાવકના ૧૨ વ્રત અર્થાત્ દેશ વિરતી ધર્મની આરાધનાનો સરળ છતાં સ્પષ્ટ અને સત્યદર્શન કરાવતો અર્થ એ છે કે, જે જીવમાં આંશિક આત્મવીર્યનું પ્રગટીકરણ થયું છે તેવા આત્માઓ માટે મર્યાદિત ફળ આપનાર છતાં સ્વેચ્છાએ સ્વીકારેલ “મનોનિગ્રહ”ની આચરણાત્મક પ્રવૃત્તિથી જીવની કર્મબદ્ધ અવસ્થામાં અધ્યવસાય શુદ્ધિ અને આચરણા શુદ્ધિની પ્રવૃત્તિથી આત્માના સાધના-માર્ગના શુભારંભ થાય છે. બીજા શબ્દોમાં સર્વ વિરતીપણાની પ્રયોગાત્મક (Experimental or Practical) શરૂઆતનો મહાવરો (Practical) થાય છે.

આવો મહાવરો પૂર્ણરૂપથી મનોનિગ્રહની પરિણતી અને પ્રવૃત્તિમાં નિશ્ચયથી (definitely or Positively) સહાયરૂપ નીવડે છે. જે અંતમાં શ્રેય-સાધનાની સિદ્ધિથી શાશ્વત સુખ અપાવવા સમર્થ બને છે.

☆ ☆ ☆